

Stari zavjet i migranti

Božidar Mrakovčić

Migracije su ljudski fenomen koji postoji otkada je i čovjeka. Naša je povijest takva kakva jest dobrim dijelom upravo zahvaljujući migracijama. Migracije su uvijek imale pozitivan i negativan aspekt. S jedne strane predstavljaju obogaćenje u susretu različitosti, a s druge strane percipiraju se kao prijetnja. Onaj nepoznati često izaziva strah i podozrivost. Fenomen migracija na osobit način karakterizira doba u kojem živimo. Različiti su razlozi, oni stari i novi – ratovi, nesigurnost, glad, siromaštvo, klimatske promjene ili jednostavno želja za boljim životom – koji i danas tjeraju ljude da ostave svoj rodni kraj i pođu u tuđinu. Donedavno je Hrvatska bila zemlja iz koje su ljudi uglavnom emigrirali ili kroz koju su migranti iz drugih zemalja prolazili, tražeći neka atraktivnija europska odredišta. Noviji je fenomen da se migranti, uglavnom kao radnici, na kraće ili duže vrijeme doseljavaju u Hrvatsku. Prisutnost migranata nikoga u Hrvatskoj ne ostavlja ravnodušnim pa ni Crkvu, koja se pita na koji način treba vršiti svoje poslanje u novonastaloj situaciji. Što trebamo mi katolici u Hrvatskoj misliti o migrantima i kako nam se prema njima postaviti tako da se strah od drukčijega i nepoznatoga ne pretvori u prezir ili mržnju? Što o svemu tome kaže Biblija? Bibličari se pitanjem migracija intenzivno bave osobito posljednjih tridesetak godina otkada se sam fenomen i problem migracija intenzivirao. Zanimljivo je primijetiti da o migracijama, migrantima i strancima puno više govori Stari zavjet nego Novi zavjet. Na temi migranata i odnosa Izraela prema strancima Stari zavjet pokazuje se kao vrlo koristan i aktualan dio Biblije. Ovdje ćemo navesti samo neke važnije naglaske.

Prvo što valja istaknuti jest činjenica da starozavjetna povijest spasenja započinje migracijom. Rodozačetnici izraelskog naroda, patrijarsi Abraham, Izak i Jakov, borave u Kanaanu kao došljaci i stranci, u zemlji koja nije njihova, nego tek obećana njihovu potomstvu (Post 23,4; 35,27; 47,4). Među njima se svakako ističe Abraham, koji ne napušta svoju zemlju, zavičaj i očinski

dom natjeran nekom nevoljom, nego postaje migrant jer ga Bog na to poziva (Post 12,1-3). Ako posluša njegov poziv, Bog mu obećava ne samo brojno potomstvo, kasnije i zemlju (Post 12,7), nego i blagoslov i to kako za njega tako i za druge narode koji ga budu blagoslivljali, tj. prepoznali i priznali Božji blagoslov na vjerniku Abrahamu. Kao što je nepovjerenje i neposluh čovjeka otvorio vrata prokletstvu (Post 3,14.17; 4,1; 9,25), tako se sada Abraham svojim posluhom i vjerom u Božja obećanja otvara Božjem blagoslovu i postaje posrednik blagoslova za one koji shvate i prihvate da je njegov blagoslov i njihov ako i oni uđu u rizik vjere. Može li biti pozitivnije slike migranta od vjernika Abrahama?

Stari zavjet ne predstavlja kao migrante samo patrijarhe nego i čitav izraelski narod. Na kraju Knjige Postanka Jakov i njegovi sinovi će se zbog gladi iz Kanaana preseliti u Egipat gdje će zahvaljujući Josipu biti gostoljubivo primljeni, i to ne kao teret, nego kao dobitak (Post 47,1-12). Na početku Knjige Izlaska situacija će se potpuno promijeniti. Na Izraelce, koji su se u međuvremenu namnožili, Egipćani će početi gledati kao na opasnost, ugrozu vlastite sigurnosti i tretirati ih kao roblje. Izraelci, dakle, imaju kao migranti i pozitivno i negativno povijesno iskustvo.

Izlazak se događa zato jer Bog čuje vapaj i vidi nevolju svoga naroda (Izl 3,7), stranca u Egiptu, te se za njih zauzima. Bog se Mojsiju na brdu Sinaju u odlomku o gorućem grmu predstavlja kao Bog njegovih otaca »Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljevi« (Post 3,6). Budući da su patrijarsi bili migranti, Izraelov Bog je Bog migranata. Migracija Izraelaca iz Egipta u Kanaan, kao i ona Abrahamova, događa se na Božju inicijativu, štoviše uz njegov moćni osloboditeljski zahvat. Bog ne želi da njegov narod bude potlačen i služi Egipćanima i njihovim bogovima, nego ga otkupljuje kako bi mu u slobodi služio u zemlji koju je obećao njegovim ocima.

Hoće li Izrael konačno prestati biti stranac kada uđe u Obećanu zemlju koju mu Gospodin daruje u baštinu (Jš 1,6.11.23)? Knjiga Ponovljenog zakona inzistira na tome da je dar Obećane zemlje uvjetovan vjernošću Savezu, tj. da ju se može i izgubiti (Pnz 30,17-20). Levitski zakonik ide još dalje i izričito kaže: »Zemlja se ne smije prodati potpuno, jer zemlja pripada meni, dok ste vi samo stranci i gosti kod mene« (Lev 25,23). Izraelci, dakle, i dok žive u Obećanoj zemlji ne prestaju biti stranci, Božji gosti i podstanari, jer zemlja je Božja, a ne njihova (1 Ljet 29,15; Ps 39,13). Relativizacija zemaljske domovine će u Novom zavjetu poprimiti sasvim novu dimenziju. Kršćani su na ovoj zemlji »pridošlice i putnici« (1 Pt 2,11); gdje god da žive, stranci su i u prolazu jer je njihova »domovina na nebesima« (Fil 3,20; Heb 13,14). To je okvir unutar kojeg su i ka-

tolici danas u Hrvatskoj pozvani živjeti svoje domoljublje, zazirući od svakog nacionalizma.

Stari zavjet obiluje zakonodavnim tekstovima koji određuju kako se Izraelci trebaju odnositi prema strancima koji su se među njima nastanili (hebr. *gēr*). Stranci su u Starom zavjetu svrstani u tri najugroženije skupine, zajedno s udovicama i siročadi (Pnz 24,20) te ih Zakon u pravilu štiti: »Ne tlači pridošlicu niti mu nanosi nepravde, jer ste i sami bili pridošlice u zemlji egipatskoj« (Izl 22,20; 23,9); »Nemoj zakidati jadnoga i bijednog najamnika, bio on tvoj sunarodnjak ili došljak iz kojega grada u tvojoj zemlji. Svaki dan daj mu zaradu prije nego sunce zađe« (Pnz 24,14-15). Stranca se, dakle, ne samo ne smije tlačiti i nanositi mu nepravdu nego mu pripada ista plaća kao i sunarodnjaku. Primaju li danas u Hrvatskoj migranti istu plaću kao i hrvatski državljani? Važna je i motivacija za takav odnos prema strancima. Budući da su Izraelci i sami bili migranti u Egiptu i na vlastitoj koži doživjeli tlačenje, ne smiju isto priuštiti strancima u svojoj sredini. I naš narod, čiji dobar dio i dandanas živi u migraciji, ima iskustvo muke života u tuđini. No, to nije samo po sebi jamstvo da će se prema migrantima ponašati pravedno. Zar nije najčešće među ljudima da ono zlo koje od drugih dožive i sami čine drugima?

Uz antropološki razlog pozitivnog stava prema strancima Stari zavjet snažno ističe i teološki: »Jer Jahve, Bog vaš, Bog je nad bogovima, Gospodar nad gospodarima, Bog velik, jak i strašan, koji nije pristran i ne dâ se podmititi; daje pravdu siroti i udovici; ljubi pridošlicu, daje mu hranu i odjeću. Ljubite i vi pridošlicu, jer ste i sami bili pridošlice u zemlji egipatskoj« (Pnz 10,17-19). Ako Bog ljubi migrante, strance koji među njima žive, i to ne zato jer su dobri, nego zato jer su kao stranci u potrebi, onda ih mora ljubiti i Božji narod, koji je pozvan biti svet kao što je svet Bog s kojim je u Savezu. Koliko su kršćani danas u Hrvatskoj svjesni te starozavjetne Božje zapovijedi?

Zapovijed ljubavi prema strancu nalazimo ponovno u Levitskom zakonu: »Stranac koji s vama boravi neka vam bude kao sunarodnjak; ljubi ga kao sebe samoga. Ta i vi ste bili stranci u egipatskoj zemlji« (Lev 19,34). U istom poglavlju nalazimo i dobro poznatu zapovijed: »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe« (Lev 19,18). Nije li iz toga jasno da je za Stari zavjet i stranac bližnji, onaj koga treba ljubiti kao samoga sebe, isto kao i sunarodnjaka? Septuaginta je hebrejsku riječ za stranca *gēr* prevela s *prosēlytos* i time ograničila zapovijed na strance koji su prešli na židovstvo. Iz prispodobe o milosrdnom Samarijancu znamo da su Židovi i u Isusovo vrijeme raspravljali tko je bližnji kojega treba ljubiti. Isus se zapravo vraća na starozavjetne postavke – da je i stranac bližnji i kao takav objekt zapovijedi ljubavi.

Snažan naglasak u starozavjetnom zakonodavstvu na pozitivnom stavu prema strancima indirektno otkriva da je ondašnja praksa u Izraelu bila daleko od toga ideala. Kako inače razumjeti prijetnju: »Proklet bio koji krnji prava došljaka, sirote i udovice!« (Pnz 27,19). Ili proročka prozivanja: »Ne činite krivo strancu, siroti, udovici, ne tlačite ih i ne prolijevajte krvi nedužne na ovome mjestu« (Jr 22,3; usp. 7,6; Ez 22,7,22,29; Zah 7,10; Mal 3,5). Osim toga u Starom zavjetu prepoznajemo i snažne ksenofobne tendencije povezane s mizogonijom. Dovoljno se sjetiti Knjige Mudrih izreka koja ženskom liku personificirane Mudrosti suprotstavlja lik žene strankinje, simbola zavodljivosti, pokvarenosti i zloće, koje se Izraelac, osobito onaj mladi, treba dobro čuvati (Izr 7 – 9). Slično tomu deuteronomistički povjesničar je razlog za raspad jedinstvenog izraelskog kraljevstva na Izrael i Judu našao u Salomonovim ženama strankinjama koje su ga zavele na idolatriju (1 Kr 11,1-13). Ezra i Nehemija u vrijeme povratka iz babilonskog sužanjstva ne samo da strogo zabranjuju mješovite brakove nego naređuju onima koji su oženili strankinje da ih otjeraju zajedno s djecom koju su im rodile (Ezr 9 – 10; Neh 13,23-31). S obzirom na svoj vjerski i nacionalni identitet, Židovi povratnici su se u to vrijeme osjećali toliko ugroženo od stranaca koji su ih okruživali da su posegnuli za radikalnom mjerom getoiziranja i etničke čistoće.

Stranci se, dakle, u Bibliji doživljavaju i kao prijetnja. Isti Ponovljeni zakon koji tako uporno staje u zaštitu prava stranaca sadrži i Mojsijevu uputu prema kojoj Izraelci kada uđu u Obećanu zemlju trebaju narode koje u njoj žive udariti heremom, tj. potpuno ih istrijebiti i nikako ne smiju s njima sklapati saveze ni ženidbe da ne bi tako upali u idolopoklonstvo (Pnz 7,1-6; 20,16-18). Ne radi se o stvarnom istrebljenju, koje se nikada nije dogodilo, nego o radikalnom govoru koji otkriva koliko su u vrijeme pisanja Knjige Ponovljenog zakona (od 7. do 5. st. pr. Kr.) Židovi doživljavali strance kao prijetnju za vlastiti vjerski i nacionalni identitet.

No, takav je negativan stav prema strancima doživio snažnu korekciju u samom Starome zavjetu. Knjiga o Rut, nastala vjerojatno u vrijeme kada i Ezra i Nehemija (5. – 4. st. pr. Kr.) kao kritika njihovoj isključivosti, daje jasno do znanja da mješoviti brak može biti blagoslovljen, da žena strankinja može biti i dobra i plemenita te ne samo postati dio Božjeg naroda nego i Davidova prabaka. U 5. stoljeću nastaje i Knjiga o Joni, koja također predstavlja univerzalističku kritiku postegzilskog ekskluzivizma Ezre i Nehemije. Knjiga o Joni prikazuje strance u izrazito pozitivnom svjetlu: poganski su mornari pobožniji od Jone, a stanovnici Ninive spremniji na obraćenje od Židova. S druge strane lik odmetnutog proroka Jone kritika je Božjem narodu koji zbog kompleksa

vlastite superiornosti i uskogrudnog privatiziranja Božjeg milosrđa teško prihvaća činjenicu da ih Bog nije izabrao radi njih samih, nego da budu posrednici Božjeg blagoslova drugim narodima.

Iz gornje navedenog jasno je da odnos prema strancima u Starom zavjetu nije jednostavan, kao što to nije ni danas onaj prema migrantima. Starozavjetno zakonodavstvo koje štiti stranca predstavlja ideal koji do dandanas nije ostvaren. Nažalost, još uvijek strah od stranca lako prelazi u netrpeljivost i mržnju, ili u najmanju ruku u zatvorenost. Stari zavjet nas uči da za Boga nema stranaca, odnosno da su za njega svi narodi jednaki – on ljubi i strance i svoj narod i poziva nas da ga u tome slijedimo. Na nama je da otkrijemo kako ćemo to učiniti u konkretnim životnim situacijama.